

16. Про проведення анкетування з викладацьким складом : лист Хмельницького училища ПКПП ДКВС України від 08.04.2016 р. № 241/04/234.

17. Про результати проведеного анкетування з персоналом, який має спеціальне звання та засудженими Збаразької виправної колонії управління ДПтС України в Тернопільській

області № 63: лист управління ДПтС України в Тернопільській області від 24.12.2015 р. № 171/4171.

18. Муравйов В.К. «Арештанська спільнота» як суспільно-психологічний феномен у місцях позбавлення волі // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К: КІВС, 2000. – № 5. – С. 151–157.

УДК 343.9.01:351.81

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Лукашевич С.Ю., к. ю. н., доцент
кафедри кримінології на кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Бочарова К.А., аспірант
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кападзе А.С., студентка I курсу магістратури
Слідчо-криміналістичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено поняттю особистості злочинця та характеристиці сучасних теорій злочинної поведінки. Наголошено, що найбільш актуальним є питання не про співвідношення біологічного і соціального в особистості злочинця, а про їх взаємодію. Доведено, що злочин – це результат впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які діють у кожному випадку та позначаються на характері та спрямованості особи.

Ключові слова: індивідуальна злочинна поведінка, особистість злочинця, індивід, детермінація злочинної поведінки.

Статья посвящена понятию личности преступника и характеристике современных теорий преступного поведения. Отмечено, что наиболее актуальным является вопрос не о соотношении биологического и социального в личности преступника, а об их взаимодействии. Доказано, что преступление – это результат влияния как внутренних, так и внешних факторов, которые действуют в каждом случае и сказываются на характере и направленности личности.

Ключевые слова: индивидуальное преступное поведение, личность преступника, индивид, детерминация преступного поведения.

Lukashevych S.Yu., Bocharova K.A., Kapadze A.S. MODERN THEORIES OF THE INDIVIDUAL CRIMINAL BEHAVIOR

This article is devoted to the concept of the offender and the characteristic of modern theories of the individual criminal behavior. It is emphasized that the most actual issue is not correlation biological and social in offender, but is their interaction. It is proved that crime is a result of influence either internal or external factors which affect in every case and reflect on character and orientation.

Key words: individual criminal behavior, offender, personality, determination of criminal behavior.

Постановка проблеми. Як відомо, сьогодні особистість злочинця входить до предмету кримінології. Злочинців сприймали як тип особистості, що випадає з людської популяції. Причому, деякі дослідники відносили злочинців відповідно до теологічної теорії до послідовників та нащадків Каїна; інші – співвідносили явище прояву злочинних нахилів у певних осіб із біологічною особливістю людини; треті розробили специфічні соціальні типи злочинців та повністю відкидали тези біологічної концепції; четверті – шукали компроміс між соціальним та біологічним підходом. Сучасне дослідження особистості злочинця здебільшого поєднує в собі саме останній підхід [2, с. 359].

Аналіз досліджень і публікацій. Слід відмітити, що з початку розвитку кримінології особистість злочинця вже була дискусійним питанням серед дослідників в цій сфері. Це поняття є основою кримінологічної характеристики, тому є частовживаним. Певні міркування стосовно питання особистості злочинця, його характеристики і значення викладено у працях Д.А. Дриля, І.І. Карпеця, Х.Г. Мелконяна, А.А. Герцензона, І.С. Ноя та ін

Мета статті – проаналізувати поняття особистості злочинця, дати йому характеристику, дослідити сучасні теорії індивідуальної злочинної поведінки та визначити роль біологічного і соціального у них.

Викладення основного матеріалу. Обрання певних напрямів дослідження не

вирішує питання визначення поняття «особистість злочинця», але все ж таки до розкриття цієї категорії вчені підходять з двох позицій. Відповідно до першої, поняття «особистість злочинця» має осмислюватися з точки зору філософії, зокрема, на вищому рівні філософського узагальнення.

На думку І.І. Карпеця, є неможливим й недоцільним конструювання поняття «особистість злочинця» безвідносно до конкретного типу кримінально-правової класифікації злочинів. Тому вчення про особистість злочинця слід розвивати за такими напрямками: 1) теоретичним (в розумінні вивчення особистості злочинця як явища соціального); 2) практичним, що є складовою широкого узагальнення, будується на основі аналізу конкретних напрямків злочинності й має на меті максимальну індивідуалізацію призначення покарання та оптимізацію роботи зі злочинцями в місцях позбавлення волі. В цьому ж напрямку пропонував сприймати та досліджувати вказане поняття А.А. Герцензон, вказуючи на відсутність необхідності існування абстрактного поняття особистості злочинця, натомість, на його думку, необхідно обмежити рівень узагальнення цього поняття рівнем одиничного (конкретного) [3].

Таким чином, визначення кримінологічного поняття особистості злочинця в оптимальному вигляді має будуватися шляхом доповнення філософського поняття особи характерними властивостями й якостями.

Тоді поняття особистості злочинця є більш конкретизованим, дозволяє повно здійснювати вивчення злочинності як суспільно небезпечного явища, досліджувати його динаміку та прогнозувати наслідки, при цьому чітко визначення базової категорії кримінології (якою саме і є категорія «особистість злочинця») дозволяє цілком точно спрямувати практичну та теоретичну роботу щодо типологізації злочинців, зробити більш ефективними роботи по збиранню та обробці інформації про конкретну особу, що вчинила злочин [6, с. 129].

З урахуванням викладеного вище, можна відзначити, що поняття «особистість злочинця» необхідно розглядати як: а) особистість індивіда, котрий вчинив конкретний злочин; б) особистість окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, хабарників та ін.); в) особистість злочинця взагалі. При цьому сама категорія «особистість злочинця» є багатогранною категорією, яка відображає соціально-демографічні та психологічні властивості особи як біологічної істоти, що має свободу вибору, але свідомо обирає таку поведінку, яка пов'язана із вчиненням суспільно небезпечного діяння [7, с. 133].

Особистість – це система психічних процесів, станів і властивостей, які виникають, з одного боку, внаслідок соціалізації під впливом виховання і середовища, а з іншого боку – у результаті перетворень уроджених внутрішніх умов організму, що управляють діяльністю людини, впливаючи на вибір нею різних способів поведінки. З точки зору діалектико-матеріалістичного розуміння, особистість завжди виступає як конкретна людина,

що характеризується соціально-психологічними і біологічними особливостями, що виступають у єдності і визначають програму і змістовну сторону її поведінки.

Як відзначив І.С. Ной, психологічний склад особистості похідний від діяльності людини і детермінований, насамперед, розвитком суспільних умов її життя, однак індивідуальність, як неповторність кожної окремої людини, є, насамперед, фактом біологічним. Активно-діяльна природа людини завжди виступає в єдності суспільних і природних здатностей, вона проявляється в процесі реалізації людиною своїх біологічних і соціальних задатків і можливостей. В індивідуальній дії людини можуть виявитися будь-які із наступних властивостей особистості: 1) соціально-психологічні особливості поведінки (у тому числі демографічні, культурні, соціальний і міжособистісний статус, ролі, стиль життя і спілкування); 2) спрямованість (потреби, мотиви, установка, життєві плани і концепції, ціннісні орієнтації, схильності, смаки); 3) психохарактерологічні якості (риса характеру, акцентовані властивості особистості); 4) психічні властивості і процеси (особливості інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, сприйняття, увага, мова); 5) раціональні характеристики (звички, уміння, навички, знання); 6) біопсихічні властивості (статеві, вікові, морфологічні, темперамент, патологія, стан здоров'я); 7) особливості сексуальної сфери (сексуальна орієнтація, біологічні і соціальні фактори особистісної проблеми). Таким чином, людина народжується, формується і розвивається відповідно до соціально опосередкованих законів біології. Відповідно до них реалізується й поведінка людини (її вчинки), що характеризує її як особистість.

Враховуючи викладене, на наш погляд, більш коректним, доречним і надзвичайно актуальним є питання не про співвідношення біологічного і соціального в особистості злочинця, а про їхню взаємодію. З точки зору детермінації злочинної поведінки наука повинна відповісти на запитання: як взаємодіють біологічні і соціальні фактори в процесі детермінації поведінки людини і які негативні відхилення у цьому процесі можуть привести до вчинення злочину [9, с. 213].

Особистість будь-якої людини формується її діяльністю на підставі соціального і біологічного спадкування. Соціальне спадкування означає засвоєння індивідом створених попередніми поколіннями культурних, моральних і правових цінностей, традицій, звичаїв, а також інших правил поведінки. Біологічне спадкування здійснюється на підставі передачі народженому організму генетичної програми, за допомогою якої відбувається не тільки побудова тіла, але й біологічно обумовлені особливості психіки: темперамент, задатки, інтелект, тип нервової системи, а також спадкові хвороби, у тому числі і психічні. Особистість формується під впливом єдиного потоку біологічної і соціальної інформації, і в більшості випадків неможливо визначити головний провідний фактор, оскільки все взаємозалежно. Отже, у людині концентрується й у певних рамках взаємо-

діє біологічна і соціальна інформація. В свою чергу, внутрішнє відображення зовнішнього миру і відповідна реакція кожної особистості специфічна, як і увесь внутрішній світ людини, хоча він і соціально детермінований. Деякі сторони внутрішнього миру людини, її психологічного складу у більшій мірі обумовлені біологічною природою.

Сутність людської поведінки, її спрямованість та зміст мають, в першу чергу, соціальне походження і значення. В той же час динамічна сторона будь-якої поведінки, в тому числі злочинної, у широкому змісті слова, визначаються біологічними властивостями особи. Справа в тому, що властивості нервової системи, які безпосередньо не впливають ані на зміст психіки людини, ані на результативну сторону її діяльності, виявляються, насамперед, в особливостях темпераменту, що додає своєрідного оформлення актам поведінки, і в певних умовах вони можуть мати вплив і на зміст певної діяльності [11, с. 73–76].

Як відзначає Х.Г. Мелконян, сила відповідної реакції при помсті, ревнощах значною мірою залежить від психічного, нервового стану людини, її біологічної конституції, більшої або меншої збудливості, дратівливості і т.д. У свою чергу, до підвищення нервової збудливості чоловіків приводять кількісні порушення хромосомного набору (наприклад, при «YY-синдромі»).

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що вплив біологічних факторів детермінації злочинної поведінки проявляється, насамперед, на психофізіологічному рівні. Вивчення даної проблеми припускає вивчення зв'язку і закономірностей впливу вроджених (ендогенних) – генетичних, гормональних і інших біологічних особливостей (відхилень), або придбаних (екзогенних) – органічні поразки центральної нервової системи, особливості статевої конституції, алкоголізм і наркоманія і подібних біологічних особливостей на психофізіологічні особливості злочинців (особливості властивостей нервової системи, темпераменту тощо), що спричиняють порушення регуляції поведінки індивіда і сприяють його девіантним проявам.

Таким чином, до біологічних факторів детермінації злочинної поведінки, в першу чергу, слід віднести генетично спадкові конституціональні властивості людини (індивідуальні особливості та властивості, закріплені у генотипі особистості, що визначають особливості реакцій організму на вплив середовища), що визначаються особливостями морфологічної (хромосомної та тілесної) конституції людини та особливостями функціональних рис (біохімічної та фізіологічної конституції) та визначають особливості нейродинамічних (властивостей нервових процесів збудження та гальмування та їх різних комбінацій – сила-слабкість, врівноваженість, рухливість, динамічність, лабільність) та психодинамічних (темпераменту, сенситивності (сприйнятливості) тощо) властивостей особистості. Роль зазначених властивостей полягає, перш за все, в їх спроможності заважати нормальному формуванню особистості індивіда та його соціалізації [13, с. 89–88].

В людині в діалектичній єдності поєднуються соціальне і біологічне. Їй притаманні біологічні потреби, інстинкти, що впливають на її поведінку, проходячи соціальний фільтр і видозмінюючи її. Кожна людина має визначену структуру характеру, яка визначає її вчинки, думки й ідеї. Отже, ряд злочинів мають під собою біолого-психологічний ґрунт, хоча прояв тих чи інших індивідуальних особливостей характеру, закладених з народження, регулюється так чи інакше соціальними умовами, у яких знаходиться даний індивід. Зі зміною умов змінюється і регулювання. Людині з народження притаманні ті чи інші схильності, а соціальне середовище виступає їх регулятором.

Соціальна сфера є формуючою, відповідальною за зміст психічних процесів, специфічним детермінантом розвитку і функціонування людської психіки. При цьому вплив соціальної реальності на психіку не переходить у реальність психічну – зовнішні причини діють опосередковано через внутрішні умови, які є сукупністю біологічних і психологічних особливостей, що відображають узагальнену реальність.

Таким чином, психофізіологічні особливості, на які накладаються соціальні імпульси відповідної спрямованості, і породжують злочинність, що знаходить підтвердження в дослідженнях фахівців. Так, наприклад, А.М. Костенко пише: «На нашу думку, діалектика співвідношення біологічного і соціального в людині – це діалектика співвідношення матриці і процесу; біологічне – це матриця, соціальне – це процес, що відбувається на цій матриці, діалектика зв'язку матриці і процесу укладається в опосередкуванні прояву матриці процесом, що відбувається на ній. Виходячи з цієї діалектики, у людині біологічне – це умова, потрібна для існування (виникнення і прояву) соціального, тобто модусу особистості» [14, с. 35].

Висновки. Отже, соціальні імпульси самі по собі не в змозі породити злочинця. Вони можуть тільки створити необхідні умови для цього. Лише накладаючись на психофізіологічні особливості особистості, що можуть бути або успадкованими, або придбаними, можна з великою часткою впевненості припускати, що людина встане на шлях вчинення злочинів. У цьому контексті актуальними представляються зауваження російського дореволюційного криміналіста Д. Дриля: «Аналізуючи той чи інший злочин, неважко переконатися, що, крім загальних соціально-економічних факторів, скрізь мають місце і найближчі фактори, які власне і вирішують остаточно питання про вчинення того чи іншого злочину даною особою» [15, с. 540–541]. Зрештою, злочин є неминучим результатом дії цілого ряду загальних чи найближчих факторів. От чому, скільки б цифр не приводила соціально-економічна статистика на користь того чи іншого загального впливу на розвиток злочинності в населенні, вплив найближчих зовнішніх факторів, що діють у кожному випадку на особистість, дорівнює характеру самої особистості, на якій відбилосся все її минуле життя та умови її розвитку, які стосовно впливу спадковості, не можуть бути ігноровані ні в якому випадку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. / А.П. Закалюк – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
2. Шакун В.І. Суспільство і злочинність / В.І. Шакун. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.
3. Маханьков Д.Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології / Д.Г. Маханьков // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 357–361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09mdgkpk.pdf>.
4. Ігнатів О.М. Біологічні фактори детермінації злочинної поведінки: постановка проблеми / О.М. Ігнатів // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 402–412 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10iomppp.pdf>.
5. Зелінський А.Ф. Детермінація злочину: [навч. посіб.] / А.Ф. Зелінський, Л. П. Оніка. – Х.: УкрЮА, 1994. – 52 с.
6. Валуйская М.Ю. Факторы, оказывающие воздействие на личность совершившего умышленное убийство / М.Ю. Валуйская // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип.: 35. – С. 129–132.
7. Валуйская М.Ю. К проблеме личности преступника / М.Ю. Валуйская // Проблемы совершенствования украинского законодательства и повышение эффективности правоприменительной деятельности. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 1997. – С. 133–144.
8. Валуйская М.Ю. К вопросу о прикладном аспекте понятия личности преступника / М.Ю. Валуйская // Актуальные проблемы развития суспільної думки і практики. – Запоріжжя: РВП «Видавець», 1997. – Вип. 3. – С. 73–76.
9. Валуйська М.Ю. Щодо проблеми особистості латентного злочинця / М.Ю. Валуйская // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 19 листопада 1997 р. – Харків: Право, 1998. – С. 213–218.
10. Панкратов В.В. Психологічне вивчення особистості злочинця / В.В. Панкратов. – М., 2005. – 101 с.
11. Піщенко Г.І. Особистість злочинця-хулігана та його основні характеристики / Г.І. Піщенко // Право України. – 1999. – № 11. – С. 73–76.
12. Тацій М.С. Кримінологічна характеристика особи агресивного злочинця / М.С. Тацій // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1008–1011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11tmcoaz.pdf>.
13. Білоус В.Т. Особистість злочинця як об'єкт кримінологічного та психологічного дослідження / В.Т. Білоус, Г.М. Бірюков // Актуальные проблемы кримінології і кримінальної психології: сб. науч. статей / под ред. М.Ф. Орзика, В.Н. Дремина. – О.: Феникс, 2007. – С. 88–89.
14. Костенко А.Н. Принцип отражения в кримінології / А.Н. Костенко. – Киев, 1986. – С. 35.
15. Дриль Д.А. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Д.А. Дриль. – СПб, 1912. – С. 540–541.

УДК 343.915

**РЕГІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ:
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Сторчак Н.А., к. ю. н., доцент,
завідувач кафедри суспільствознавчої освіти
Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Визначено тенденції злочинності неповнолітніх за останні роки в Миколаївській області. Досліджено детермінанти та перспективи розвитку злочинності неповнолітніх. Використано статистичну звітність правоохоронних органів про злочинність і результати моніторингових досліджень.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, детермінанти злочинності, тенденції злочинності, показники злочинності, Миколаївська область.

Определены тенденции преступности несовершеннолетних за последние годы в Николаевской области. Исследованы детерминанты и перспективы развития преступности несовершеннолетних. Использованы статистическая отчетность правоохранительных органов о преступности и результаты мониторинговых исследований.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, детерминанты преступности, тенденции преступности, показатели преступности, Николаевская область.

Storchak N.A. REGIONAL TENDENCIES OF JUVENILE DELINQUENCY ACCORDING TO RESEARCH IN THE MYKOLAYIV REGION

Detected tendencies of juvenile delinquency in recent years in the Mykolayiv region. Investigated the determinants and perspectives of juvenile delinquency. Used statistical reports of law enforcement authorities about delinquency and results of monitoring researches.

Key words: juvenile delinquency, determinants of delinquency, tendencies of delinquency, indicators of delinquency, Mykolaiv region.

Постановка проблеми. Злочинність неповнолітніх є однією з нагальних кримінологічних проблем та індикатором соціального здоров'я, має комплексний характер, дає змогу визначати загальні перспективи розвитку злочинності у цілому на майбутнє і, разом із тим, характеризується специфічними дермінантами, проявами та системою протидії.

Ступінь розробленості питання. Питання кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх є об'єктом уваги таких фахівців, як А.М. Бабенко, В.В. Вітвіцька, Т.А. Денисова, Е.М. Демідова, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, Ю.Л. Заросинський, В.В. Корольчук, М.О. Мінц, Н.Я. Муринець та ін. Їх висновки та напрацювання є підґрунтям для дослі-